

BM SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARINA İLİŞKİN SAYIŞTAYLAR TARAFINDAN YÜRÜTÜLEN DENETİMLER

AUDITS BY SAIs ON THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS OF THE UN

Ferište ZARALI¹

GİRİŞ

En yalın haliyle “gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılamak” (Drexhage ve Murphy, 2010) şeklinde tanımlanan sürdürülebilir kalkınma, 1990’lı yıllardan itibaren imzalanan çok sayıda uluslararası antlaşmanın ana temasını oluşturan ve yaygın olarak benimsenen küresel bir amaç haline gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma anlayışı, sürdürülebilirliğin ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişme hedeflerinde ortak payda olmasını ve bu ortak paydanın, gelecek nesiller de dahil herkesin temel ihtiyaçlarının ve daha iyi bir yaşam beklentilerinin karşılanmasına imkân tanınmasını amaçlamaktadır. Bu çerçevede sürdürülebilir kalkınmanın temel felsefesi, ekonomik ve sosyal yapı ile çevre arasındaki etkileşimin bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak bugünkü ve gelecekteki nesillerin kalkınmanın fırsatlarından hakkaniyet ölçüsünde yararlanmalarının sağlanmasıdır.

BM SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARININ GENEL ÇERÇEVESİ

Sürdürülebilir kalkınma kavramının küresel düzeyde giderek önem kazanmasıyla birlikte bu alandaki faaliyetlere somut bir temel oluşturması için sürdürülebilir kalkınma amaçları (SKA’lar) geliştirilmiştir. SKA’lar, başta BM ve bağlı kuruluşları ile diğer uluslararası örgütler, ulusal ve uluslararası düzeydeki

¹ Tercüman, Sayıştay Başkanlığı, Uluslararası İlişkiler Grup Başkanlığı, feriste.zarali@sayistay.gov.tr, ORCID: 0000-0002-4505-6046

Atıf/To Cite: Zaralı, Ferište (2021), Sayıştaylar Tarafından Yürütülen BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına İlişkin Denetimler, Sayıştay Dergisi, 32(123): 175-184

profesyonel ve akademik kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen uzun bir geçmişe dayalı çalışmaların bir ürünü olarak görülebilir. BM tarafından konuyla ilgili yayınlanan ilk raporun 1969 tarihli Man and His Environment raporu olduğu belirtilmekte olup sürdürülebilir kalkınma kavramının temel ilkelerinin ise 1987 tarihli Brundtland Raporu'nda açıkça ifade edildiği ve sonrasında da kavramın çeşitli protokol ve deklarasyonlar (örneğin Montreal Protokolü), İklim Konferansları (örneğin Kyoto), Dünya Zirveleri ve BM konferanslarında sürekli olarak ön planda tutulduğu görülmektedir (Klarin, 2018: 72).

Sürdürülebilir kalkınma çabalarının küresel düzeydeki temel aktörü olan Birleşmiş Milletler, çevre ya da sürdürülebilir kalkınma gündemi ile düzenlediği çok sayıda zirve, forum vb. platformlarda sürdürülebilir SKA'ların temellerini şekillendirmiştir. 1992'de BM Çevre ve Kalkınma Konferansında "Küresel Gündem 21"; 2000'de Binyıl Zirvesi'nde "Binyıl Bildirgesi"; 2002'de Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde "Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Bildirgesi ve Uygulama Planı"; 2012'de Sürdürülebilir Kalkınma (Rio) Konferansında "İstedığımız Gelecek"; 2015'te Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde "Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi"; 2021 İklim Değişikliği Konferansında "Glasgow İklim Anlaşması", sürdürülebilir kalkınmanın çerçevesini ortaya koyan başlıca küresel vizyon belgeleridir.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA'lar) ise, 2012 Rio Konferansında, Binyıl Kalkınma Hedeflerine dayalı SKA'ları geliştirme yönünde alınan karar üzerine, 2013 BM Genel Kurulunda SKA'lara ilişkin bir öneri geliştirmek üzere 30 üyeli bir Açık Çalışma Grubu kurulması ile başlayan bir sürecin ürünüdür. Ocak 2015 tarihli Genel Kurul toplantısında 2015 sonrası kalkınma gündemiyle ilgili müzakere süreci başlatılmış ve bu sürecin sonucunda, Eylül 2015'teki BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde 17 SKA'yı içeren "Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi" (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021) kabul edilmiştir.

Tüm BM üyesi devletlerce kabul edilen söz konusu 17 adet SKA, yoksulluğu ortadan kaldırmak, gezegenimizi korumak ve tüm insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak için evrensel bir eylem çağırısıdır. SKA'lar, Binyıl Kalkınma Hedeflerinin başarılarını temel almakta ve iklim değişikliği, ekonomik eşitsizlik, yenilikçilik, sürdürülebilir tüketim, barış ve adalet gibi yeni alanları içermektedir. Amaçlar birbiriyle bağlantılı olup, her bir amacın başarıya ulaşmasının yolu, birbiriyle ortak yönleri olan sorunların hep birlikte ele alınmasından geçmektedir.

Günümüzde, SKA'ların takip edilmesi ve gözden geçirilmesine yönelik olarak Sürdürülebilir Kalkınma Konulu Üst Düzey Siyasi Forumu, merkezi BM platformu olarak hizmet etmektedir. Bunun yanı sıra, BM Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi (UN DESA) bünyesinde yer alan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Bölümü, SKA'lar ve bunlarla ilgili su, enerji, iklim, okyanuslar, şehirleşme, ulaşım, bilim, teknoloji ve Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Raporu gibi konular için önemli destekler ve kapasite geliştirme olanakları temin etmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Bölümü, 2030 Gündeminin BM genelinde uygulanmasının değerlendirilmesinde ve SKA'larla ilgili savunuculuk ve sosyal yardım faaliyetlerinde kilit rol oynamaktadır. 2030 Gündemini hayata geçirmek için, SKA'ların sadece geniş ölçüde sahiplenilmesi değil, tüm paydaşların bu amaçları uygulamaya yönelik güçlü bir taahhüt göstermesi gerekmektedir (UN DESA, 2021).

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI VE TÜRKİYE

2015 yılında BM Genel Kurulunda 17 SKA'yı ve 169 hedefi içeren 2030 Gündeminin oy birliğiyle kabul edilmesinin ardından, bu 17 SKA'nın takip edileceği 241 gösterge Mart 2016 tarihinde BM İstatistik Komisyonu (UNSC) toplantısında onaylanmıştır. Bu amaç ve hedeflere erişimin takip edilmesi ve gözden geçirilmesinden sorumlu olan Sürdürülebilir Kalkınma Konulu Üst Düzey Siyasi Forumu, 11-20 Temmuz 2016 tarihleri arasında BM Genel Merkezinde toplanmıştır. 2030 Gündeminin kabulünden sonra gerçekleştirilen bu ilk toplantıda, Türkiye gönüllü olarak sunum ve rapor hazırlayan 22 ülke arasında yer almıştır.

SKA'lar yasal olarak bağlayıcı olmamakla birlikte BM, hükümetlerden bu 17 amacı gerçekleştirmek için süreci sahiplenmelerini ve ulusal düzenlemeler oluşturmalarını beklemektedir. 2030 Gündeminde vurgulanan kritik hususlardan biri, sürdürülebilir kalkınma çabalarında toplumsal kesimlerin mümkün olan en yüksek düzeyde sürece dâhil edilmesidir. "Sürdürülebilir kalkınma" kavramı 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'nin temel strateji, politika ve plan belgelerinde "sürdürülebilir büyüme" ve "sürdürülebilir ekonomi" kavramlarıyla birlikte kullanılmıştır. Türkiye'de 2030 Gündemine ait sürecin koordinasyonu Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Göstergeler ve izlemeyle ilgili uluslararası süreç ise Türkiye İstatistik Kurumu

tarafından takip edilmektedir. Söz konusu iki kurum, SKA'ların gerçekleştirilmesine yönelik koordinasyonun ve izlemenin odak noktaları olsa da sürece dahil olan çok sayıda bakanlık, uygulayıcı kuruluş, yerel yönetim, sivil toplum kuruluşu ve BM örgütü bulunmaktadır (Sayıştay, 2021a).

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARINA ULAŞILMASINDA SAYIŞTAYLARA DÜŞEN GÖREVLER

SKA'ların tüm ülkeler tarafından sahiplenilmesinin ve uygulama çabalarının başlamasının ardından bu çabaların yönetimi ve uygulamaların etkinliğinin değerlendirilmesi ve denetlenmesi de kaçınılmaz olarak gündeme gelmiştir. İyi yönetişimin ve hesap verebilirliğin teşvik edilmesinde Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları Örgütü'nün (INTOSAI) ve Yüksek Denetim Kurumlarının (Sayıştayların) oynamakta olduğu rolün önemi, BM tarafından uzun zamandır kabul edilmektedir. Bu itibarla BM, her fırsatta 2030 Gündeminin verimli, etkili, şeffaf ve hesap verebilir şekilde uygulanması konusunda bağımsız ve yetkin Sayıştayların vazgeçilmez role sahip olduğunu vurgulamaktadır. BM Üye Devletleri tarafından kabul edilen SKA'lar, tüm ülkelere yönelik "insanlar, gezegen ve refah için uzun vadeli bir eylem planı" sağlamaktadır. 2030 Gündemine göre "Hükümetler, önümüzdeki 15 yıl içinde amaç ve hedeflerin uygulanmasında kaydedilen ilerlemeyle ilgili olarak ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde takip ve gözden geçirme konusunda birincil sorumluluğa sahiptir". Sayıştaylar da denetimleri yoluyla ve de yetki ve öncelikleriyle tutarlı biçimde, ilerlemeyi takip etmek, uygulamayı izlemek ve tüm amaçlarda ve ilgili sürdürülebilir kalkınma çabalarında iyileştirme fırsatlarını belirlemek için ulusal çabalara değerli katkılarda bulunabilir. INTOSAI, amaçların uygulanmasına yönelik ulusal, bölgesel ve küresel çabalarda ve kaydedilen ilerlemenin izlenmesi ve gözden geçirilmesinde destekleyici ve ilerletici bir role sahiptir (INTOSAI, 2021).

Sayıştaylar, SKA'ların uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu sebeple INTOSAI, 2030 Gündeminin ve SKA'ların başarısına önemli bir katkıda bulunmaları konusunda Sayıştayları desteklemek için çok sayıda girişim başlatmıştır. Örneğin, 2016 yılında Abu Dabi'de düzenlenen INCOSAI XXII'nin iki odak noktasından biri, SKA'ların uygulanmasının gözden geçirilmesi ve izlenmesine ilişkin Sayıştayların rolüdür. INCOSAI XXII'den bu yana, 100'den fazla üye Sayıştay, SKA'larla ilgili denetimlerin yürütülmesine somut ilgi göstermiştir. Bu nedenle INTOSAI, denetçilerin bakış açısından SKA'ların uygulanmasıyla yoğun şekilde ilgilenmektedir (INTOSAI, 2021b).

2030 Gündeminin vatandaşların yaşamlarında fark yaratma konusundaki önemini kabul eden INTOSAI, SKA'lara 2017-2022 Stratejik Planında da öncelik olarak yer vermiştir. INTOSAI, üye Sayıştayları, her ülkenin kendi sürdürülebilir kalkınma çabaları ve Sayıştayların yetkileri bağlamında SKA'ların izlenmesine ve gözden geçirilmesine katkıda bulunmaya çağırmıştır. INTOSAI ve Sayıştay çabalarına katkı olarak, INTOSAI Geliştirme Girişimi (IDI), Sayıştayların SKA'lara ilişkin nitelikli denetimler yürütmelerini desteklemek üzere "SKA'ların Denetlenmesi" girişimini başlatmıştır. Bu girişimin bir parçası olarak Afrika, Asya, Karayipler, Avrupa, Latin Amerika ve Pasifik'te bulunan 73 Sayıştay ve bir alt-ulusal denetim ofisi, SKA'ların uygulanmasına yönelik hazırlık durumuna ilişkin performans denetimleri gerçekleştirmiştir. Sayıştaylar ve paydaşlarla yapılan IDI görüşmeleri ve son INTOSAI Kongresinde yayımlanan Moskova Deklarasyonu, Sayıştaylar arasında SKA'ların uygulanmasının izlenmesine ve gözden geçirilmesine katkıda bulunmak için devam eden bir ilgi ve iradeye işaret etmektedir (IDI, 2021a).

IDI, işbirliğine dayalı bir süreçle SKA'lar için Denetim Modelini (ISAM) geliştirmiştir. SKA'ların uygulanmasına ilişkin denetimleri yürütmek için Sayıştaylara pratik bir kılavuz sağlamayı amaçlayan ISAM, SKA'larla bağlantılı ulusal sonuçlara odaklanırken, Sayıştayların farklı özelliklere sahip olduğunu kabul etmektedir. ISAM, SKA ilkelerinin (tutarlılık, entegrasyon, kimseyi geride bırakma ve çok paydaşlı katılım) ISSAI ile uyumlu bir denetim süreciyle iç içe geçmesi ve ISSAI'lere uygun, etkili denetimlerin yürütülmesi için rehberlik sağlamaktadır. IDI, teknolojik gelişmelerden yararlanmanın bu tür denetimlerin önemli bir parçası olacağına inandığı için SKA'ların uygulanmasına ilişkin denetimlerinde veri analitiğinin kullanımına da odaklanmıştır (IDI, 2021b).

SAYIŞTAYLARCA YÜRÜTÜLEN SKA DENETİMLERİ VE YAYIMLANMIŞ DENETİM RAPORLARI

SKA'ları sahiplenen ve hayata geçirmek için ulusal planlarını oluşturan ülkeler, hazırlık amacıyla çeşitli faaliyetler gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu faaliyetlerin etkinlik, verimlilik vb. açılardan gözden geçirilerek denetlenmesi, bu çabaların başarıya ulaşmasında şüphesiz kritik önem arz etmektedir. Bu kapsamda ulusal Sayıştaylar, SKA'ların uygulanmasına yönelik hazırlık faaliyetlerinin performans denetimlerini gerçekleştirmeye başlamıştır.

INTOSAI, 2017-2022 Stratejik Planında SKA'lara, herkesi ilgilendiren önemli bir tema olarak yer vermiştir. INTOSAI Kongrelerinde, INTOSAI'nin ve Sayıştayların SKA'ların uygulanmasına katkıda bulunmasını sağlayacak temel yaklaşımlar belirlenmiştir. INTOSAI ve Sayıştayların SKA'ların uygulanmasını destekleme çabalarına katkıda bulunan IDI da INTOSAI Bilgi Paylaşım Komitesiyle işbirliği içinde faaliyetlerini sürdürmektedir. IDI'nin SKA uygulamalarının denetlenmesi girişimi, Sayıştayların 2030 Gündemine katkıda bulunan bağımsız dış gözetim kurumları olarak rolünü teşvik etmekte; SKA Denetim Modeli olan ISAM aracılığıyla da Sayıştaylara pratik rehberlik sağlamaktadır.

IDI, INTOSAI bölgelerinden 55 Sayıştaydan 170 denetçiyi destekleyerek ISAM'ı pilot olarak uygulamaktadır. Bunlar arasında 39 Sayıştay tarafından ulusal halk sağlığı sisteminin denetiminin yapılması, Latin Amerika'daki 14 Sayıştay tarafından sürdürülebilir kamu alımlarının ortak denetiminin yapılması, Uganda Sayıştay tarafından kadınlara yönelik eş şiddetinin ortadan kaldırılmasının denetiminin yapılması da bulunmaktadır. Bu denetimlere yönelik destek modeli kapsamında veri analitiği kullanımı, entegre eğitim ve denetim destek çerçevesi ve denetim etkisini kolaylaştırma desteği gibi yenilikçi mekanizmalar yer almaktadır (IDI, 2021c).

SKA'ların uygulanmasına yönelik hazırlığa ilişkin performans denetimleriyle ilgili rakamlara bakıldığında ise yedi bölgede yaklaşık 73 ülkede bu tarz denetimlerin yapıldığı görülmektedir (IDI, 2021d).

SKA'ların hazırlık ve uygulama denetimlerine ilişkin genel görünümü ortaya koymak amacıyla INTOSAI tarafından INTOSAI Atlas adlı bir araç oluşturulmuştur. INTOSAI Atlas (INTOSAI, 2021c), üye Sayıştaylar tarafından yayınlanan SKA'lara ilişkin denetim raporlarını ülke bazında sınıflandıran ve erişim sağlayan bir dünya haritasıdır. Bu aracın sağladığı seçeneklerden biri de SKA'lara ilişkin yapılan denetimlerin ülke, bölge, SKA, tarih ve dil gibi parametrelere göre sınıflandırılabilmesidir. Raporlar ise hem özet hem de tam metin olarak sunulmakta ve raporlar için yönetici özeti, ilgili SKA, tavsiyeler gibi bilgilere kolayca ulaşmak mümkün olmaktadır. 2021 yılı sonu itibarıyla bu Atlas kapsamında 80 adet Sayıştay raporu yer almaktadır.

Bu raporlardan pek çoğu SKA'ların hazırlık denetimlerini konu almaktadır. Örneğin Cezayir Sayıştay tarafından hazırlanan 2018 tarihli rapor bir gözden geçirme raporu olup "SKA'ların uygulanmasına yönelik Hükümetin hazırlık

durumu" şeklinde genel bir başlık taşımaktadır. Almanya Sayıştayı ise 2018-2021 döneminde sekiz rapor yayımlamış olup, bunlardan bir kısmı eğitim ve büyüme gibi münferit SKA'ları konu alırken bazıları da Alman kurumlarının ve bakanlıklarının sürdürülebilir eylem programları veya stratejileriyle yani hazırlık çalışmalarıyla ilgilidir. Yine bu Atlası göre en çok SKA hazırlık ve uygulama denetimi yapan ülkeler arasında yer alan Kanada ve Romanya şu ana kadar altışar denetim raporu yayımlamıştır. Kanada Sayıştayının raporları; SKA uygulamasına hazırlık durumu, SKA'ların uygulanması ve münferit SKA'lara odaklanırken, Romanya Sayıştayının raporları daha çok münferit SKA'lara ilişkin yapılan performans denetimlerine ilişkindir.

TÜRK SAYIŞTAYI TARAFINDAN YAPILAN SKA HAZIRLIK VE UYGULAMA DENETİMLERİ

Türk Sayıştayı tarafından, SKA'ların Türkiye'deki uygulamalarına yönelik hazırlık çalışmaları hakkında denetim yapılmış ve sonuçları, "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının Gerçekleştirilmesine Yönelik Hazırlık Süreçlerinin Değerlendirilmesi" başlıklı raporda (Sayıştay, 2020) yayımlanmıştır. SKA'ların gerçekleştirilmesine yönelik hazırlık süreçlerinin değerlendirildiği bu denetimde Sayıştay, 2015 yılından itibaren yürütülen hazırlık ve altyapı çalışmalarını ve mevcut durumu incelemiş; uygulamaya yönelik süreçlerin etkinliğini değerlendirmiş ve uygulamada başarı sağlanmasına yönelik gerekli önlemlerin alınması için başta Parlamento olmak üzere tüm paydaşların bilgilendirilmesini ve SKA'ların önemi konusunda paydaşların farkındalığının artırılmasını amaçlamıştır.

Hazırlık çalışmalarının yanı sıra hayata geçirilen SKA uygulamaları da Sayıştay tarafından denetim kapsamına alınmıştır. Sayıştay tarafından başlatılan denetimlerden biri, yenilenebilir enerji konusundaki SKA uygulamalarına ilişkindir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından en iyi şekilde yararlanmak ve bu kaynaklardan alınacak faydayı artırmak hedefiyle hareket eden Türkiye, tüm dünya ülkeleri gibi yenilenebilir enerji konusuyla yakından ilgilenmektedir. Diğer SKA'larla da yakından ilişkisi nedeniyle büyük önem taşıyan yenilenebilir enerji konusunda Sayıştay, başlattığı denetim çalışmasında ISAM modelini ve uluslararası standartları esas almaktadır.

BM 2030 Gündeminde yer alan SKA'lardan biri de "şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılmak" şeklinde

olup; hava kalitesi ve atık yönetimine önem verilerek şehirlerin olumsuz çevresel etkilerinin azaltılması da bu amaç kapsamında belirlenen hedeflerden biridir. Türkiye’de bu hedefin izlenmesi amacıyla “düzenli olarak toplanan ve uygun nihai işlem uygulanan katı atıkların toplam katı atıklara oranı” gösterge olarak izlenmektedir. Bu SKA kapsamındaki hedeflerden bir diğeri, afetlerden kaynaklanan ölümlerin ve etkilenen insan sayısının kayda değer miktarda azaltılması ve ekonomik kayıpların GSYH içerisindeki oranının büyük oranda düşürülmesidir. Türk Sayıştay tarafından yürütülen Plastik Atıkların Denetimi ve Taşkın Risk Yönetimi başlıklı konu denetimi bu kapsamda yer almaktadır.

SONUÇ

Sürdürülebilirlik arayışları, özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinde dünya gündemini meşgul etmeye başlamış olup sürdürülebilir kalkınmanın önemi, başta BM olmak üzere birçok uluslararası kuruluş tarafından ısrarla vurgulanmıştır. Günümüzde hükümetlerin gündeminde üst sıralarda yer bulan sürdürülebilir kalkınma çabaları ve bunları içeren ulusal stratejiler ve programlar, 2015 yılında BM Genel Kurulunda kabul edilen 2030 Gündeminde yer alan 17 SKA’yı temel almaktadır.

SKA’lar dünyada birçok hükümet tarafından öncelik olarak kabul edilmiş ve uygulanmaları için çalışmalar başlamıştır. Amaçların hayata geçirilmesi, hem hazırlık hem de uygulama çalışmalarını içeren bir süreç olup ülkelerin hazırlık ve uygulama çabalarının gözden geçirilmesi ve denetlenmesi bu sürecin daha başarılı olmasına katkıda bulunacaktır. Bu noktada hem Sayıştaylara hem de uluslararası yüksek denetim kurumları organizasyonlarına önemli görevler düşmektedir.

INTOSAI ve IDI gibi uluslararası kuruluşlar oluşturdukları ISAM ve Atlas gibi araçlar vasıtasıyla farklı ülke Sayıştaylarına hem konuyla ilgili denetim araçları sağlamak hem de bilgi ve tecrübe paylaşımına imkan vermektedir. Ülke Sayıştayları ise bu araçlardan faydalanarak ve kendi ulusal yetki çerçeveleri ile ulusal strateji programları çerçevesinde SKA’ların hazırlık ve uygulama çalışmalarına yönelik şeffaflık, hesap verebilirlik, etkinlik ve verimlilik denetimleri yaparak üzerlerine düşen görevi icra etmektedir.

KAYNAKÇA

- Drexhage, J. ve Murphy, D. (2010), Sustainable Development: From Brundtland to Rio 2012, Background Paper Prepared for Consideration by the High Level Panel on Global Sustainability, New York: International Institute for Sustainable Development.
- IDI (2021a), Auditing the SDGs, INTOSAI Development Initiative, <https://www.idi.no/work-streams/relevant-sais/auditing-sdgs>, Erişim: 21.12.2021.
- IDI (2021b), IDI's SDGs Audit Model (ISAM), INTOSAI Development Initiative, <https://www.idi.no/work-streams/relevant-sais/auditing-sdgs/audit-sdgs-implementation/isam>, Erişim: 18.12.2021.
- IDI (2021c), Audits of SDGs Implementation, INTOSAI Development Initiative, <https://www.idi.no/work-streams/relevant-sais/auditing-sdgs/audit-sdgs-implementation>, Erişim: 18.12.2021.
- IDI (2021d), Performance Audit of Preparedness for Implementation of the Sustainable Development Goals, INTOSAI Development Initiative, <https://www.idi.no/work-streams/relevant-sais/auditing-sdgs/sdgs-preparedness-audit>, Erişim: 19.12.2021.
- INTOSAI (2021a), INTOSAI and UN – SDGs, <https://www.intosai.org/focus-areas/intosai-un-sdgs>, Erişim: 21.12.2021.
- INTOSAI (2021b), Sustainable Development Goals – SDGs, <https://www.intosai.org/focus-areas/intosai-un-sdgs/sais-a-regions>, Erişim: 21.12.2021.
- INTOSAI (2021c), INTOSAI Atlas on SDGs, <https://www.intosai.org/system/sdg-atlas>, Erişim: 25.12.2021.
- Klarin, T. (2018), The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues. Zagreb International Review of Economics and Business 21(1): 67–94.
- Sayıştay (2020), Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının Gerçekleştirilmesine Yönelik Hazırlık Süreçlerinin Değerlendirilmesi, Sayıştay Raporu, T.C. Sayıştay Başkanlığı, https://www.sayistay.gov.tr/files/1002_SDG%20Rapor.pdf, Erişim: 16.12.2021.
- Sayıştay (2021a), Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, T.C. Sayıştay Başkanlığı, <https://www.sayistay.gov.tr/pages/127-surdurulebilir-kalkinma-amaclari>, Erişim: 16.12.2021.
- Sayıştay (2021b), Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının Denetimi, T.C. Sayıştay Başkanlığı, <https://www.sayistay.gov.tr/pages/128-sayistay-denetimi>, Erişim: 16.12.2021.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2021), Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Göstergeleri, <http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2021/02/SKA-ve-Gostergeleri-Kapak-Birlestirilmis.pdf>, Erişim: 21.11.2021.

UN DESA (2021), Sustainable Development: History, United Nations Department of Economic and Social Affairs, <https://sdgs.un.org/goals>, Erişim: 18.12.2021.